

חיילי מילואים בתדרוך לקראת כיבוש מוצב ירדני במלחמת ששת הימים | אחד העקרונות המרכזיים של תפיסת הביטחון קובע כי כשנוצר איום מיידי וברור, הרי עקב היעדר עומק אסטרטגי חובה על צה"ל להכות ראשון

מבוא

במאמרו של תא"ל (מיל') דוביק תמרי שהופיע במערכות 415 (נובמבר 2007) חזר הכותב שוב על הטענה המוכרת הגורסת שהחוסר בידע מערכתי הוא אחד הגורמים המרכזיים לליקויים בתפקודו של צה"ל במלחמות מאז מלחמת ששת הימים.¹ הגיע הזמן לבחון עד כמה נכונה הטענה שחוסר בידע מערכתי הוא אכן הגורם העיקרי לכשלים במלחמות.

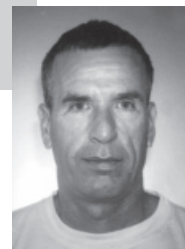
המאמר הזה מציע הסבר אחר - וייתכן שעמוק יותר - לבעיות שצצו במלחמות מאז ההצלחה הגדולה ב-1967. טענתי כאן היא כי התרחקותו של צה"ל מחובתו לממש את כלליה של תפיסת הביטחון הישראלית - הן בבניין הכוח והן בכל עת שבה מתרחש איום ממשי על המדינה - היא הסיבה המרכזית לביצועיו הבעייתיים מאז מלחמת ששת הימים.

תפיסת הביטחון

כלליה של תורת הביטחון נגזרים מנתונייה הגיאוגרפיים הפיזיים של ישראל שהבולטים שבהם הם:

1. אוכלוסייה קטנה שמשמעה גם צבא קטן.
2. היעדר משאבי טבע.
3. כלכלה המוגבלת ביכולתה לספק את הצרכים של מלחמה ממושכת.

אל"ם (מיל') יהודה וגמן
מדריך וחוקר צבאי

מדוע צה"ל מתקשה להצליח?

הפיחות המתמשך בביצועי צה"ל מאז 1967 נובע מכך שמלחמת ששת הימים הייתה המלחמה האחרונה שהכנות לקראתה והפעלת הכוח בה נגזרו ישירות מתפיסת הביטחון של ישראל

- והן בתחום הכלכלי.
 2. הכרעה מהירה של האויב בשטחו שלו כדי למנוע קרבות הכרעה בתוך ריכוזי האוכלוסייה בישראל.
 3. כשנוצר איום מיידי וברור, הרי עקב היעדר עומק אסטרטגי חובה על צה"ל להכות ראשון.
 4. על צה"ל להיות מוכן לתת מענה הולם כלפי איומים בשתי חזיתות לכל הפחות.
 5. על צה"ל לקיים מערך מודיעין מעולה, שתפקידו להתריע בעוד מועד על הכנות הצד האחר למלחמה ולאפשר את גיוס המילואים בזמן.
 6. החזקת צבא יבשה מאומן ומוכן, שרובו מילואים, שכן גודל האוכלוסייה וצורכי המשק אינם מאפשרים לקיים מענה סדיר קבוע כלפי כל האיומים.
 7. תפקיד הצבא הסדיר הוא לבלום ולשבש את מתקפת האויב. ההכרעה תושג באמצעות הכוח העיקרי - צבא המילואים.
 8. החזקת חיל אוויר וחיל ים שרוב משרתיהם בסדיר כדי לאפשר מענה מיידי לאיומים בלתי צפויים.
 9. ריכוז המאמץ להכרעה יהיה בחזית אחת וקודם כול מול האויב העיקרי. רק לאחר מכן יועתק המאמץ לזירות אחרות. כל זה מתוך הבנה שמטוט האויב העיקרי יביא להחלשת רצון הלחימה של האחרים וייתכן שאף ישכנע אותם להפסיק את הלחימה.
 10. פעולה צבאית מסיבית מחייבת "אור צהוב" לפחות ממדינות המערב וקודם כול מארה"ב.
- לכאורה, נתנה תפיסת הביטחון מענה ברור לאיומיהם של הצבאות הערביים הסדירים, אך לא נתנה מענה הולם לאיום של כוחות בלתי סדירים הפועלים במתכונת של טרור וגרילה. אלא שבחינה מעמיקה יותר של התפיסה מלמדת כי כאשר הלוחמה הבלתי סדורה מגיעה למצב שבו היא יוצרת איום קיומי על ישראל, מספקים עקרונותיה מענה הולם גם למצב הזה. כך היה בעת שהטרור מרצועת עזה שיבש ואף שיתק לעיתים את החיים בדרום ישראל בשנות ה-50 - עד שמבצע "קדש" ב-1956 הביא להפסקתו עקב כיבוש הרצועה וחצי האי סיני. הכרעת צבא מצרים בשטח הרצועה ובסיני הביאה להפסקת תמיכתה של מצרים בטרור הפלסטיני. אותו מצב בדיוק התרחש בשנת 2002, בעת שהטרור

4. שטח קטן והיעדר מוחלט של עומק אסטרטגי.
5. היעדר מכשולים טבעיים או הימצאותם של מכשולים חלקיים בלבד.
6. היות המדינה מוקפת במדינות עוינות.
7. מאחר שישיראל היא מדינה קטנה מאוד ונוסף על כך היא גם קרובה למקורות אנרגיה חשובים של העולם ולנתיבי סחר בין-לאומיים, הרי כל מהלך צבאי משמעותי שהיא נוקטת חייב לקבל לגיטימציה של מעצמה ידידותית.
- הנתונים האלה הם קבועים מאז 1948. השטחים שנוספו לישראל ממערב לירדן וברמת הגולן ב-1967 אומנם מקילים על בעיית היעדר העומק, אך אין בהם כדי לבטל אותו, מכיוון שמדובר בתוספת עומק שהיא טקטית בעיקרה ולא אסטרטגית. מנגד, המציאות מלמדת שהצד האחר עוין את עצם קיומה של ישראל במרחב, שמשאביו וכוחו הספיגה שלו עדיין גדולים מאוד ביחס לאלה של ישראל, שהוא נהנה מעומק אסטרטגי ומיכולת להציב איומים ביותר מחזית אחת במקביל. גם הסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן לא הפחיתו מהאיום האסטרטגי, שכן מהפכות או שינויים בממשלים של אותן המדינות עלולים להחזיר אותן במהירות אל מעגל האיום. לפחות בכל הנוגע לצבא הערבי הגדול והמצויד ביותר - צבא מצרים - האויב באימוניו של זה היה ונשאר צה"ל.
- כידוע, המענה שגיבשה מדינת ישראל כבר בתום מלחמת העצמאות לכלל האיומים הוא תפיסת הביטחון שלה. זו נשענת על המסקנות שהוסקו משקלול נקודות התורפה של ישראל המגבילות את יכולת המענה שלה לאיומי הצד האחר. ואלה הם עקרונותיה של התפיסה:
1. קיצור משך המלחמה ככל הניתן עקב כושר ספיגה נמוך הן בתחום הנפגעים

התפיסה של פיקוד משימה מגלמת את ההנחה שלפיה כל מפקד הוא המתאים ביותר לבצע את מה שנדרש ברמה שלו, בתחומו ובאמצעות הכוח שעליו הוא מופקד

רבין לראשונה על תזוזות הצבא המצרי לתוך סיני. החוקר עמי גלוסקא מציין כי "המהלך המצרי התקבל במטה הכללי של צה"ל בהפתעה מוחלטת. שום הערכה מודיעינית לא צפתה אותו". הימים היו ימי תקריות הגבול הגדולות מול סוריה, ומכיוון שאמ"ן העריך שנאצר לא יניח לסורים לסבך אותו במלחמה כוללת על אינטרסים סוריים מובהקים, התקבל המהלך המצרי בהפתעה מוחלטת. ההערכה המחמירה בישראל הייתה שנאצר יצטרף למלחמה כוללת אם זו תפרוץ בין סוריה לישראל, אבל איש לא העלה את הסברה שמנהיג מצרים יהפוך למוביל המהלכים נגד ישראל.

מכל מקום ולמרות ההפתעה - הרפלקס המותנה שהטביעה תפיסת הביטחון בקרב מקבלי ההחלטות למקרה שיתחולל מצב כזה הביא לכך שעוד בטרם היה ברור מהם מניעי האויב ומהן כוונותיו הרי כבר בשעה 09:00 בבוקר המחרת דיווח הרמטכ"ל לראש הממשלה על המתרחש בדרום ובמקביל הורה לצבא הסדיר להיערך להגנה במרחב פיקוד הדרום. משמע, הגורם שקבע את תגובת צה"ל לא היה כוונות האויב אלא האיום הפיזי שהוא יצר על ישראל בעצם ההנעה של כוחות גדולים לתוך חצי האי סיני.³ מקבלי ההחלטות לא ביזבו זמן מיותר

המהלכים שבוצעו טרם מלחמת ששת הימים והן המשכם בלחימה עצמה היו מימוש מזהיר של תפיסת הביטחון

בניסיון לפענח את כוונות האויב ולא עסקו במתן פרשנויות לסיבות שהביאו את נאצר "להשתגע" לפתע פתאום. הם עסקו באיום ואך ורק באיום ההולך ומצטבר מדרום על מדינתם.

למחרת, במוצאי יום העצמאות, 15 במאי 1967, התקיימו דיונים דחופים בביתו של ראש אמ"ן ובמטכ"ל. בדיונים האלה הציג הרמטכ"ל את עמדתו החד-משמעית, ולפיה יש לנהוג לאו דווקא על-פי הערכת כוונותיה של מצרים, שבעצם מהלכיה טרפה את כל קלפי ההערכה הקודמים של אמ"ן, אלא אך ורק לפי המשמעות הצבאית של ריכוז הכוחות בסיני.

ב-16 במאי כבר היו ערוכים מול גבול מצרים 230 טנקים של יחידות סדירות וכן כוחות נוספים. בשעה 19:00 באותו היום, 48 שעות מרגע שהתקבלה הידיעה הראשונה על תנועתן של יחידות מצריות, ועוד לפני שעיקר הכוח המצרי עבר לסיני, אישר ראש הממשלה לרמטכ"ל לגייס את חטיבת המילואים הראשונה. כמו כן - בהתאם לתכנון המוקדם למצב כזה - עברה מפקדת גיסות השריון באותו היום להיות מפקדת אוגדה 84, האוגדה הסדירה של צה"ל (אוגדת טל). בהמשך, עם התעצמות הכוח המצרי בסיני, הלך ותפח גם הכוח שאייס צה"ל מנגד, שהתבסס כמעט אך ורק על כוחות המילואים. הגיוס המיידית איפשר לכוחות המילואים זמן מספיק להתארגן, לתקן את התקלות הרבות מספור שהתגלו בצידוד שהיה בימ"חים ואף לסייר בגזרות הלחימה ולהתאמן.⁴

כמו המהלכים שבוצעו טרם המלחמה, כך גם המשכם בלחימה עצמה היו מימוש מזהיר של תפיסת הביטחון. מכת הפתיחה האווירית והמהממת על האויב הגדול יחד עם ריכוז המאמץ היבשתי נגדו והעברתה המיידית של הלחימה לשטח האויב הביאו את צה"ל להכרעה מהירה ולניצחונו הגדול ביותר. הניצחון המוחץ לימד שתפיסת הביטחון אינה מכוונת רק את הפעלת הכוח אלא - וזוהי נקודה חשובה יותר - מכוונת בעיקר את בניין הכוח לקראת מלחמה. כאשר בוני הכוח למלחמה מתכוננים אליה כך שיוכלו להשיג הכרעה מהירה בשטח האויב, הם חייבים לבנות כוחות מתמרנים אוויריים ויבשתיים. זה בדיוק מה שעשו הרמטכ"לים ושרי הביטחון של ישראל עד 1967.

שיצא משטחי יהודה ושומרון הפך לאיום קיומי. כתוצאה מכך כבשה ישראל את כל שטח האויב, מה שאיפשר לצה"ל חופש פעולה במרחב עד לשיתוק הטרור שיצא ממנו.

הפעלת הצבא על-פי תפיסת הביטחון

לתפיסת ביטחון שהיא נטולת כוח צבאי המסוגל לממששה בפועל אין כל ערך. ואכן עד למלחמת ששת הימים יושמה תפיסת הביטחון כלשונה הן בהכנת הכוח כדי שיהיה מסוגל לממששה והן בהפעלתו לשם מימושה. כך היה, כאמור, ב-1956, בעת שכוחות המילואים שגויסו לקראת מבצע "קדש" הביאו להכרעתו של צבא מצרים. ארבע שנים לאחר מכן, בפברואר 1960, הופתע המטכ"ל לגלות - בעקבות העברת התרעה על כך מארה"ב - כי צבא מצרים הניע לתוך חצי האי סיני 500 טנקים בתוספת כוחות אחרים, בלי שהמודיעין של צה"ל יתרע על כך. בעת שנחשפה ההיערכות הגדולה של המצרים היו לצה"ל רק 30 טנקים במרחב פיקוד הדרום. יצחק רבין, שהיה ראש אג"ם, אמר על כך למפקד חיל האוויר: "נתפסנו עם המכנסיים למטה. ב-24 השעות הבאות הכול תלוי בחיל האוויר". התגובה האוטומטית של המטכ"ל, שנגזרה מתפיסת הביטחון, הייתה הכרזה על מבצע "רותם", שכלל דרישה לגיוס מילואים מידי והיערכות להגנה חפוזה - קודם על בסיס הכוחות הסדירים ואחר כך בסיוע כוחות המילואים שהוזעקו מבתיהם. שבועיים לאחר מכן נסוגו הכוחות המצריים, מה שאיפשר לשחרר את הכוחות מי לביתו ומי לאימוניו.²

המקרה שלאחר מכן היה מלחמת ששת הימים ב-1967, והוא היה היישום המלא האחרון של תפיסת הביטחון כלשונה. היישום הזה, לטענתי, היה הסיבה העיקרית להצלחה של ישראל באותה המלחמה. במילים אחרות: הסיבה להצלחה נעוצה בכך שההכנות למימוש התפיסה בשעת הצורך - בעיקר בניין הכוח באופן שהלם את תרחיש הייחוס שנגזר ממנה - כמו גם מימושה בפועל בשעת המבחן הם שיצרו לצה"ל את התנאים המיטיביים למה שהתרחש ביוני 1967. ערב יום העצמאות ה-19, בשעות הערב של 14 במאי 1967, נמסר לרמטכ"ל

נאצר (למטה משמאל), עמר (למטה מימין) וטייסייהם בביר-גפגפה לפני מלחמת ששת הימים | ההתכנה המחמירה בישראל הייתה שנאצר יצטרף למלחמה כוללת אם זו תפרוץ בין סוריה לישראל, אבל איש לא העלה את הסברה שמנהיג מצרים יהפוך למוביל המהלכים נגד ישראל

שר הביטחון אריאל שרון בתדריך לכתבים לקראת מלחמת לבנון הראשונה ב־1982 לא שיתף שר הביטחון את מפקדי הצבא במטרה המדינית של הפעולה הצבאית - השלטת ממשל אוהד לישראל כלכנון. כידוע, השלטת שלטון אוהד לישראל על כידונו של צה"ל במדינה שכנה כלשהי אינה אחד מעקרונות היסוד של תפיסת הביטחון

והן ברמה הטקטית.⁶

לקראת מלחמת לבנון הראשונה ב־1982 לא שיתף שר הביטחון את מפקדי הצבא במטרה המדינית של הפעולה הצבאית - השלטת ממשל אוהד לישראל כלכנון.⁷

כידוע, השלטת שלטון אוהד לישראל על כידונו של צה"ל במדינה שכנה כלשהי אינה אחד מעקרונות היסוד של תפיסת הביטחון. אין פלא שבמצב הבלתי האפשרי זה לא הצליח צה"ל להבין את המטרה הסופית שנדרשה ממנו, מה שהצמיח תחושות של כישלון ושל זילות חיי החיילים גם בקרב ציבור האזרחים. אותן תחושות ציבוריות מצטברות הן שהביאו בסופו של דבר לנסיגה הסופית והמבולבלת מלבנון בשנת 2000.

אינתיפאדה מילולית - המהות טובעת במילים

באינתיפאדה הראשונה, שהחלה ב־1987, נקלע צה"ל לסכר של הוראות סותרות ולבלבול מכיוון הדרג המדיני. התוצאה הבלתי נמנעת של אי-ההכרעה המהירה הייתה השקיעה בביצת המלל, הספקות והלבטים המוסריים שהביאה להתפתחות הרעיונות שגרסו - למרות שלל הדוגמאות ההפוכות כולל מצה"ל עצמו - כי "אין פתרון צבאי לטרור". מכאן צמחה המסקנה המתבקשת, גם בקרב בכירי צה"ל, של חתירה להסכם מדיני עם יצרני הטרור החתומים על הסכמי אוסלו: ערפאת ושותפיו. צבאו של "הראיס" הפך לקבלן המשנה של צה"ל לנושא של ביטחון אזרחי ישראל, ואילו צה"ל הסתפק בפעולות מוגבלות ו"מדודות" נגד אותו צבא עצמו. אותן פעולות נועדו לשכנע את הרשות הפלסטינית לבצע את משימותיה נגד הטרור כפי שהובנו בישראל לאור ההסכמים עימה.⁸

מעורבותם העמוקה של בכירי צה"ל ביצירת ההסכמים סיבכה אותם במחויבות אישית כלפיהם, מה שיצר השלכות חמורות על יכולתם לעבור למצב התודעה המתבקש כאשר נדרש מהם לספק בכוחות עצמם ביטחון לאזרחי מדינתם.

מחלקת תוה"ד (תורה והדרכה) במטה הכללי של צה"ל עצמו היא שפירסמה באותה התקופה חוברת תורתית בשם "העימות המוגבל", שבה נכתב, בין השאר, כי "המכשול הראשון שעלינו לצלוח הוא להתגבר על תפיסות ומושגים שעליהם חונכנו, כדוגמת תפיסת ההתרעה, ההרתעה, וההכרעה ולהיפתח למובנים אחרים של מושגים אלה ואחרים. בלעדי כך לא נוכל ליצור נגישות מנטלית לשפת היריב הזרה ולהבין את טבע העימות".⁹

מחיר הניצחון המזהיר ב־1967 היה תחושת השאננות והביטחון העצמי המופרז שלאחריו שכבר נידונו באריכות. את המחיר העיקרי של אותה התחושה שילמה תפיסת הביטחון. מאז ועד היום הלכה ונדחקה התפיסה שהוכיחה עצמה עד 1967 מפני רעיונות הזויים, כל פעם מסוג אחר, שהמאפיין המרכזי שלהם הוא ההתעלמות מהגינה הפשוט הנשען, כאמור, על נתוני היסוד הגיאוגרפי-אסטרטגיים הבלתי משתנים של מדינת ישראל.

ערב מלחמת יום הכיפורים היו הסימנים למלחמה קרובה רבים ומיידיים יותר מאלה של 1967. אלא ששיקולים "הגיוניים" כמו "הם לא יעזו" וייתכן שגם הבחירות הקרובות לכנסת מנעו את גיוס המילואים המתבקש במצב כזה על-פי תפיסת הביטחון. החובה להנחית את המכה הראשונה - מהלך שהיה חיוני ביותר לאור ריכוזי הכוחות הגדולים של האויב הסמוכים לקווי המגע עם צה"ל - ובעיקר בקשותיו החוזרות של חיל האוויר להנחית מכה כזאת עוד לפני שנפתחה האש נדחו גם הן מסיבות של "מה יגידו הגויים".⁵ כתוצאה מאי-גיוס המילואים בזמן ומאי-ביצועה של המכה המקדימה מול איום ברור ומיידי של האויב - שתיים מאבני היסוד של תפיסת הביטחון - קיבלו מקבלי ההחלטות שיעור שאמור היה להיות מאלף בנוגע לתוצאות אי-מימושה של אותה התפיסה.

כפי שהיה צפוי במקרה כזה, קרבות ההגנה בגולן אכן התרחשו לא רחוק מריכוזי האוכלוסייה בגליל, ורק זריזותן ונחישותן של יחידות המילואים - שהיו מאוד מאומנות באותה התקופה - מנעו מהסורים לגלוש לכינרת במורד של צירי גשר בנות-יעקב, יהודיה, גמלא ובני-יהודה. תנאי הפתיחה הבלתי אפשריים הביאו על חיל האוויר, עיקר כוחו האסטרטגי של צה"ל, מהלומה קשה: החיל איבד 105 מטוסים מתוך כ-300 שהיו בשירותו, רובם בימי הלחימה הראשונים. מחיר ההתנערות מתפיסת הביטחון היה גם אובדנה של רוב אוגדה 252 הסדירה בסיני, שעסקה בעיקר בחילוץ אנשי המעוזים במקום בהגנה סדורה.

האירועים האלה לא התרחשו עקב "היכולת הנמוכה שהפגין הפיקוד", כפי שטוען תמרי במאמרו, אלא מכיוון שאותו הפיקוד, שרובו הצטיין רק שש שנים קודם לכן, נקלע, או קלע את עצמו במו ידיו, למצבים בלתי אפשריים. במילים אחרות: הסיבה ל"יכולת הנמוכה" שנחשפה במלחמת יום הכיפורים לא הייתה ירידה פתאומית בכישורי הפיקוד של המפקדים, שהתרחשה בשש השנים שעברו מאז 1967, אלא אי-מימושה של תפיסת הביטחון האסטרטגית - מה שהביא לכך שנמנעו מהם תנאי היסוד להצלחה בקרבות הן ברמה המערכתית

חסימת רחובות באמצעות הכערת צמיגים וזריקת אבנים | באינתיפאדה הראשונה, שהחלה ב־1987, נקלע צה"ל לסכך של הוראות סותרות ולכלכל מכיוון הדרג המדיני

תפיסת הביטחון. אין להתפלא אפוא שהתוצאה ניכרה היטב בביצועי צה"ל במלחמת לבנון השנייה.

סיכום - האומנם מתקיימת בריחה מאחריות?

הבעיה המרכזית שממנה סובלת תפיסת הביטחון של ישראל אינה עקרונית אלא העובדה שמימושם של אלה מחייב כושר מנהיגות, שלא רבים ניחנים בו. המענה לבעיה של לקיחת האחריות הנגזרת מתפיסת הביטחון היה התנתקות נמשכת מעקרונותיה במסווה של שיקולים "מחוכמים", שבוטאו בעזרתה של לוליינות מילולית פורצת גבולות לכאורה, שהפכה לסימן ההיכר של הקצין הבכיר. הפער בין דימויי המציאות כפי שהוצגו לבין המציאות עצמה הוא שהביא את העובדות שעליהן נשענת תפיסת הביטחון לחבוט פעם אחר פעם במקבלי ההחלטות המדיניים והצבאיים, כל אחד בתורו שלו. מאז 1973 ועד לקיץ 2006 ואף בימינו אלה ממשיכים מקבלי ההחלטות לשגות פעם אחר פעם באי־מימושה של תפיסת הביטחון הפשוטה והברורה, שהמניע הערכי היסודי שלה נגזר מחובתה של המדינה להגן על אזרחיה באמצעות הגוף היחיד המסוגל לעשות זאת: צה"ל.

אל החוסר בידע מערכתי, שלפי תמרי הוא הגורם המרכזי לחוסר ההצלחה, יש אכן להתייחס במלוא הרצינות, אלא שהעובדות מלמדות שהוא אינו מסביר במלואה את בעיית הביצועים הבלתי מספקים של המופקדים על ביטחון ישראל. ההסבר המלא נעוץ כאמור בכך שמלחמות ששת הימים הייתה המלחמה האחרונה שההכנות לקראתה והפעלת הכוח בה נגזרו מתפיסת הביטחון של ישראל. אי־העמידה הכרונית בדרישותיה של תפיסת הביטחון היא זו המונעת מצה"ל פעם אחר פעם את תנאי היסוד הדרושים לו להצלחה. מכיוון שתנאי היסוד להצלחה אינם מתממשים, נגזר על הארגון בכל סוג של עימות לקרטע ולא לתר כדי לספק למדינה בקשיים הולכים ורבים ובמחיר של אובדן חיים ואמון ציבורי את מה שהוא אמור לספק לה: ביטחון. כאשר תנאי היסוד של ההצלחה אינם בנמצא, קשה מאוד להשיג אותה. זה בדיוק מה שמתרחש בעת הזו בעוטף עזה, וזה מה שהתרחש קודם לכן מול חזבאללה ועוד קודם לכן מול הטרור של ערפאת ואחורה עד למלחמת יום הכיפורים. אותה המלחמה סימנה את תחילת הדרך שססתה

משמע, צה"ל עצמו היה זה שמיסד את התפיסה שגרסה כי אין יותר מקום - בכל סוג של מלחמה - לעקרונותיה של תפיסת הביטחון הקלאסית, שבמרכזם, כאמור, ההתרעה של אמ"ן, ההרתעה בעצם קיום הכוח הצבאי המוכן והמאומן וההכרעה המהירה באמצעות אותו הכוח - אם ההתרעה וההרתעה כשלו. באותו המקום נכתב גם כי "הצבא במלחמה מכריע, ואילו בעימות המוגבל הוא רק משפיע באופן מכריע". הדברים מבולבלים למדי, אך משתמעת מהם הסתת האחריות לביטחון מצה"ל אל גורמים אחרים.

התוצאה של כל אלה התבררה במתקפת הטרור שהחלה בספטמבר 2000 ופגשה מקבלי החלטות מבולבלים ומנותקים מתפיסת הביטחון הקלאסית. רק לאחר שנה ושבעה חודשים, שבהם נהרגו כ־700 ישראלים - רובם אזרחים - וכאשר נצברו יותר מ־130 הרוגים בחודש אחד - במרס 2002 - התעשתו מקבלי ההחלטות הישראליים. באופן לא מפתיע הביאה אותם אותה ההתעשתות לחזור ולפעול על־פי עקרונותיה של תפיסת הביטחון: צבא המילואים גויס, צה"ל העביר את היוזמה לידי, תקף והעביר את המלחמה לשטח האויב, עד שבתהליך נמשך הלך הטרור ודער.

אלא שלקחי "חומת מגן", החיוביים באופן בולט בהקשר ליישום עקרונותיה של תפיסת הביטחון, לא נלמדו. ההיפך מכך התרחש: בראשית שנות האלפיים המשיך ואף הואץ תהליך ההתרחקות של צה"ל מתפיסת הביטחון - זו שהוא אמור לממש במעשיו. המייצג המובהק של ההתרחקות הזאת הוא ספרו של עופר שלח "המגש והכסף - מדוע דרושה מהפכה בצה"ל", שיצא לאור בשנת 2003 בברכתו של רמטכ"ל "חומת מגן", שאול מופז.¹⁰ בין השאר, למד שלח מהרמטכ"ל ומבכירי המטכ"ל כי "התפיסה של העתקת המלחמה לשטח האויב פשטה את הרגל" וכן "בכל מתאר שהוא המרכיבים של עימות כזה הם חוסר המשמעות של הכיבוש הטריטוריאלי וחוסר יכולתו של צד כלשהו להכריע". מרואייניו הרבים של שלח, רובם קצינים בכירים בסדיר ובמילואים, סייעו בידי גם לקבוע באופן נחרץ כי "צבא עם הפועל באוגדות משוריינות אינו עונה על אף אחד" מהאיומים כלפי ישראל. הקביעות האלה, שביטאו התעלמות בוטה מכלליה של תפיסת הביטחון כולה, הביאו את צה"ל באופן טבעי שלא להתכונן כראוי למלחמה שבה הוא יידרש לממש את דרישותיה הבלתי משתנות של

יותר ויותר מהנתיב הברור והמוצלח שהתוותה תפיסת הביטחון הבסיסית. בחינת תקפותה של תפיסת הביטחון על-פי מצבה הגיאוגרפית-אסטרטגית המשתנה והעדכני של ישראל מתחייבת תמיד ובכל עת. אם אכן יימצא ויוכח כי חל שינוי מהותי באחד מהאיומים על ישראל או ביכולתה לנטרל אחד מהם, אזי ראוי לשנות חלק מרכיביה של תפיסת הביטחון. אלא שכל זמן שלא יוכח כי אכן התחולל אותו השינוי, חובה על מקבלי ההחלטות, אם הם חפצים להגן על ישראל ועל אזרחיה, לפעול לאורה של תפיסת הביטחון, על כל המשמעויות הנגזרות מכך.

נראה שאחת הסיבות להתרחקות הנמשכת מהרצון לממש את תפיסת הביטחון כלשונה היא ידיעתם, במודע או שלא במודע, של מקבלי ההחלטות את המשמעות האישית של ההחלטות הנדרשות למימושה. הכרזה על מצב מלחמה או גיוס

הבעיה המרכזית שממנה סובלת תפיסת הביטחון של ישראל אינה עקרונותיה אלא העובדה, שמימושם של אלה מחייב כושר מנהיגות, שלא רבים ניחנים בו

מילואים הם מעשים רבי השלכות, כמו גם החלטה על מכה מקדימה ועל העתקת המלחמה לשטח האויב. אלה הן החלטות שהסיכון הפוליטי הטמון בהן בעבור מי שהחליט אותן הוא גדול ביותר. ההתרחקות בפועל מתפיסת הביטחון וממשמעויותיה המעשיות, הלאומיות והאישיות, איפשרה למקבלי ההחלטות להשתחרר, לכאורה, מעולם הכבד והמחייב מאוד של אלה. אותה הסרת עול, שעולם המושגים הפוסט-מודרניים החלול ונטול העמדות הקל מאוד על ביצועה, היא זו שאיפשרה לצה"ל ליצור את "תפיסת ההפעלה החדשה". בפועל לא איפשרה לו התפיסה החדשה הזאת לעמוד ולו בחלק קטן מדרשותיה של תפיסת הביטחון המסורתית. הפער הבלתי נסבל הזה בין שתי התפיסות היה ניגוד מוחלט למקרה של מלחמת ששת הימים, שבו הוכן צה"ל לפעולה לאורה של תפיסת הביטחון כלשונה. ההבדל בתוצאות מדבר בעד עצמו.

האם מקבלי ההחלטות של ימינו, למודי ועדות החקירה והמאוימים בקביעות על-ידי התקשורת הישראלית ההיסטרית, אכן נרתעים עקב כך, במודע או שלא במודע, מלדבוק בעקרונות הפשוטים והברורים של תפיסת הביטחון? האם כובד ההחלטות המשתמע ממנה מאיים עליהם עד כדי שהם מוכנים להתעלם ממה שמתחייב ממנה באותם המצבים שיש בהם איום מהותי על ישראל ועל אזרחיה? כך או כך - את המחיר של אי-הדבקות בעקרונותיה של תפיסת הביטחון משלמת ישראל כבר כמעט 40 שנה. המסקנות העולות מכך בנוגע להכנת הכוח, להפעלתו ולאיכות המנהיגות האמורה ליישם את תפיסת הביטחון הן ברורות.

הערות

1. ראוי לציין כי במשך 12 שנה עמד תא"ל תמרי בראש המכון לחקר תורת המערכה, שתפקידו היה להנחיל לקצונה הבכירה ידע מערכתי. ב-2006 פירסם מבקר המדינה את תוצאות הביקורת שערך במל"ת (המכון לחקר תורת המערכה). בין היתר הוא התייחס לכך שמאז הוקם המכון ב-1993 הוא לא כתב שום מסמך המסכם את תורת המערכה. וכך כתב המבקר: "ראש המל"ת, תא"ל (מיל) דב תמרי, [מסר] למשרד מבקר המדינה ביוני 2006, בין השאר, כי הביקורת על אי-כתיבתה של ספרות תורתית נובעת מחוסר הבנה של התחום. [חוסר הבנה של המבקר - יו]. כמו כן מסר תמרי למבקר כי הידע המערכתי נמצא בתהליכי שינוי תמידיים, מה שמעורר את הבעיה של שמירת בסיס ידע יציב בארגון המשתנה כל הזמן... בתחום המערכתי לא ניתן לכתוב ספרות רק במובנה התו"ל או רק

- במובנה המדעי... אך יש ספר יסוד שכתב אחד החוקרים במל"ת המשמש ספר חובה במכללות צבאיות רבות בחו"ל, אך לא בקורסים ובמכללות של צה"ל. [כך!] דו"ח מבקר המדינה 57 א', דצמבר 2006, עמ' 62. לפחות בעת בדיקת המבקר היה תמרי ראש המכון ולא "אחד החוקרים" כפי שהוא מעיד על עצמו במאמרו הנידון כאן.
2. עמי גלוסקא, **אשכול תן פקודה**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2004, עמ' 218.
3. שם, עמ' 220.
4. התקלות בימ"חים במלחמת ששת הימים היו חמורות יותר מאלה שהתגלו במלחמת יום הכיפורים ובוודאי שלאין שיעור יותר מאלה שנחשפו ב-2006. מתברר שיש יחס ישיד בין מידת ההצלחה במלחמה לבין מידת הטענות כלפי הימ"חים לאחריה.
5. פענוח גיחת צילום שבוצעה יומיים לפני המלחמה וכיסתה מרחב של 30 ק"מ ממערב לתעלה הניבה את הדו"ח הבא: "מהמצאים ניתן להסיק בבירור כי הצבא המצרי בחזית התעלה נמצא בהיערכות חירום שדוגמתה לא איתרנו אף פעם בעבר". דו"ח פענוח, 5 אוקטובר 05:45 ראו: אורי בר-יוסף, הצופה שנרדם, זמורה ביתן, 2001, עמ' 297.
6. רוב מפקדי החטיבות של צה"ל במלחמת יום הכיפורים היו מ"פים, מג"דים או קציני מטה בולטים ומוצלחים מאוד במלחמת ששת הימים. כך, למשל, המח"טים אורי אור, יוסי פלד, רן שריג ונתנ"ק ניר. זה האחרון היה מג"ד במלחמת ששת הימים והוביל מהלך נועז בקרב אום-כתף. חיים ארז, מהמח"טים הבולטים בפיקוד דרום במלחמת יום הכיפורים, היה במלחמת ששת הימים סמג"ד 79 בקרב צומת רפיח ובמהלכו שם תרם רבות להכרעת האויב בצומת. יאנוש בר-גל, שהיה מח"ט 7 במלחמת יום הכיפורים, היה במלחמת ששת הימים קצין אג"ם של חטיבה 200 שבפיקודו של ישיבה שדמי. החטיבה חדרה במהלך מבריק דרך ואדי חרדין אל עומק המערך המצרי בצפון סיני וניתקה אותו מעורפו. דן שומרון, מח"ט 401 במלחמת יום הכיפורים, היה במלחמת ששת הימים מפקד פלוגת הנ"ט בחטיבה 35 והוביל את התקדמות הכוח שנע בציר החוף בואכה קנטרה. אמנון רשף, מח"ט 14 במלחמת יום הכיפורים, היה במלחמת ששת הימים קצין אג"ם בחטיבה 8 תחת אלברט מנדלר. מפקדי האוגדות של 1973 היו כולם מפקדים מצליחים במלחמת ששת הימים וגם לפני. מפקד אוגדה 252, אלברט מנדלר, היה ב-1967 מח"ט 8 שהוביל את ההבקעה רבת התנופה לרמת-הגולן. שרון היה ב-1967 מפקד אוגדה והצטיין בקרב המופת באום-כתף. ברן, מפקד אוגדה 162 במלחמת יום הכיפורים, היה במלחמת ששת הימים סגן מפקד אוגדה 131 בפיקודו של אברהם יפה. ברן, שהיה מ"פ מצטיין כבר ב-1948, היה זה שדחף והוביל ב-1967 לכיתור רובו של צבא מצרים במרכז סיני ואח"כ לדחיקת התעלה דרך מצרי הגידי והמיתלה. דן לנר, מפקד אוגדה 210 במלחמת יום הכיפורים, היה מג"ד מצליח ב-1948 ורמ"ט פיקוד צפון בכיבוש המהיר של רמת-הגולן ב-1967. מוסה פלד, שאוגדה 146 שבפיקודו ביצעה במלחמת יום הכיפורים התקפת נגד מהירה ומוצלחת מאוד נגד הסורים לאחר שכבשו את מרכז רמת-הגולן ואת דרומה, היה סגן מפקד אוגדה 36 שכבשה את צפון השומרון ב-1967.
7. ראו אצל זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, שוקן, 1984, עמ' 381.
8. ראו את פקודת המבצע "חומת מגן" שהוציא פיקוד המרכז. בסעיף המשימה נכתב שם, בין השאר, כי היא נועדה "לגרום לשינוי אסטרטגי של הרש"פ ללחימה בטרור", מבצעים פקמ"ז, מסמך פנימי בצה"ל, 28 במרס 2002.
9. תוה"ד, **העיונות המוגבל**, 2000, מסמך פנימי בצה"ל, הערת שוליים בעמ' 61. במקורה הייתה החוברת הזאת נייר עבודה, שאמור היה לשמש מצע לדיון. אלא שבדרך לא ברורה היא הפכה למסמך המחייב את צה"ל.
10. עפר שלח, המגש והכסף - מדוע דרושה מהפכה בצה"ל? כינרת זמורה ביתן, 2003. ראו את פרק המבוא לספר. העובדה שב-2003 היה שלח שליח נלהב של הרעיונות "המתקדמים" שפשו באותה עת בצה"ל לא מנעה ממנו ב-2007, בעקבות מלחמת לבנון השנייה, לפרסם - יחד עם כתב ערוץ 1 יואב לימור - את הספר שבויים בלבנון. בספר הזה מסביר שלח - באותה התלהבות כמו בספרו הקודם - מדוע כל הרעיונות "המתקדמים", אלה שהוצגו בספרו משנת 2003, הביאו את צה"ל לכשלים שנחשפו באותה המלחמה.

